

доцент др **Зоран Ранковић**
Православни богословски факултет
Катедра за филологију
Београд

Предавачи Црквенословенског језика на Богословском факултету до Другог светског рата

Сажетак. У раду се на основу архивске грађе из Архива Православног богословског факултета (АПБФ) и доступних извора у кратким цртама анализира животни и научни пут предавача црквенословенскога језика на Православном богословском факултету, од оснивања па до Другог светског рата.*

Организовано и институционално изучавање црквенословенског језика у српским школама отпочиње у трећој деценији 18. века, најпре у *Славенској школи* Максима Суворова (1726–1731) а потом и у *Славенско-лајинској школи* Емануила Козачинског (1733–1737) у Сремским Карловцима, које су отворене на иницијативу српске црквене јерархије.¹ У основним школама црквенословенски језик изучава се од 1811. године, а 1884. године први пут је издвојен *словенски језик* као засебан предмет. Прво сведочанство о учењу црквенословенског језика у средњим школама налази се у наставном програму за гимназије из 1838. године, по коме се предмет *словенска граматишка* учио напореда са српском граматицом и синтаксом.

Најизразитију заступљеност, и по временским димензијама и по интензитету и екстензитету наставних садржаја, црквенословенски језик имао је у богословским школама, што у потпуности проистиче из основне функције овога језика – богослужбене.² Црквенословенски језик као званични богослужбени језик Српске православне цркве изучава се у богословијама од њиховог оснивања током целокупног школовања.³ Оснивањем Лицеја 1838. године, коме је 1841. придодат православни факултет, започет је развој високог школства у Србији. Лицеј је 1863. прерастао у Велику школу, а Велика школа 1905. године прераста у Универзитет, у чијем окриљу је основан и Православни богословски факултет, који је, међутим, тек 1920. го-

* Излагање на научном скупу „Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати“ одржаном на Православном богословском факултету у Београду 25. децембра 2009. у склопу пројекта бр. 149037А („Српска теологија у двадесетом веку“), који финансира Министарство науке и животне средине Републике Србије.

¹ Опширније в.: Р. Грујић, *Српске школе у Београдско-карловачкој митрополији*, Београд 1908.

² К. Кончаревић, П. Миодраг, *О изучавању руској и црквенословенској језика у духовним школама Српске православне цркве (о 150-годишњици увођења наставе руској језика у Србији)*. – Богословље, Београд 1999, св. 1–2, 119–128.

³ Н. Вуловић-Р. Бајић, *Настава црквенословенској језика у српским школама у XIX и XX веку*. У: Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати / Приредио Б. Шијаковић, књ. 2, Београд 2007, 255–257.

дине започео свој рад.⁴ Од свих високошколских установа, црквенословенски језик као засебан предмет постоји само на Православном богословском факултету.⁵

У овом раду настојаћу да представим живот и делатност предавача црквенословенског језика на највишој просветној установи Српске православне цркве у периоду од почетака рада Православног богословског факултета па до тешких дана Другог светског рата.

У свим студијским програмима који су се смењивали на Православном богословском факултету, црквенословенски језик био је заступљен. За изучавање овога језика на једном од најугледнијих високошколских установа Универзитета у Београду, велику улогу имали су предавачи црквенословенског језика. Предаваче овога језика бирао је Савет факултета а потврђивала Универзитетска управа.

Тако, већ на почетку рада Факултета, Савет факултета предлаже да се изабере др Александар Белић, професор Филозофског факултета,⁶ за хонорарног наставника црквенословенског језика.⁷ Међутим, како предложени кандидат изјављује да „не може примити предавања Старог словенског језика“,⁸ то факултетски Савет предлаже да се за хонорарног наставника Словенског језика с палеографијом изабере академик Љубомир Стојановић.⁹ Љубомир Стојановић, велико име славистике, универзитетски професор и дугогодишњи секретар САН, више пута министар, председник владе 1905., аутор старословенске граматике и бројних радова о језику,¹⁰ по свему судећи, прихватио је ово место, јер за јунски испитни рок 1921. године Савет одређује да испиту из Црквенословенског језика у својству чланова испитне комисије, поред предметног наставника, асистирају Александар Доброклонски и Драгутин Анастасијевић.¹¹

Љубомир Стојановић је на месту предавача црквенословенског језика на Православном богословском факултету остао, вероватно, до краја летњег семестра школске 1922 / 23. године. Већ за зимски семестар наредне школске године, 1923 / 24., факултетски Савет је предавање црквенословенског језика, до попуњавања ове катедре сталним наставником, у својству хонорарног наставника поверио др Лазару Мирковићу,¹² ванредном професору Православног богословског факултета.¹³

⁴ Љ. Поповић, *Бојословски факултети – од идеје до реализације*.- Богословље, LXIV, Београд 2006, св. 1, 91–109.

⁵ Н. Вуловић-Р. Бајић, *Насијава црквенословенској језика у српским школама*, 257.

⁶ Поставио је темеље модерној универзитетској настави и савременим истраживањима у језику у Србији. О А. Белићу в. : *Српски биографски речник*, 1, Нови Сад 2004, стр. 473–476.

⁷ АПБФ, Записник седнице факултета, одржане 30. октобра 1920., књ. I, стр. 6.

⁸ У записницима са седница Савета среће се варирање у употреби назива црквенословенскога језика. Види: З. Ранковић, *Насијава црквенословенској језика на Православном богословском факултету*. У: Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати / Приредио Б. Шијаковић, књ. 5, Београд 2010, стр. 183–187.

⁹ АПБФ, Записник седнице факултетског савета одржане 30. новембра 1920., књ. I, стр. 9.

¹⁰ О њему в. нпр.: *Енциклопедија Југославије*, 8, Загреб 1971, стр. 156–157.

¹¹ АПБФ, Записник седнице факултетског савета држане 24. јуна 1921., књ. I, стр. 21.

¹² Види новије радове са старијом литературом: Н. Милошевић, *Пројшјереј Лазар Мирковић као лијурничар*. У: Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати / Приредио Б. Шијаковић, књ. 1, Београд 2007, стр. 29–31; Ј. Радовановић, *Још нешто о проф. Лазару Мирковићу као лијурничару*. У: Радови из иконографије, Београд: Академија Српске Православне Цркве за уметност и конзервацију 2008, стр. 221–231.

¹³ АПБФ, Записник Седнице факултетског Савета од 19. октобра 1923., књ. I, стр. 127.

Крајем летњег семестра школске 1923 / 24. године Савет решава да се за хонорарног професора црквенословенског језика изабере Стјепан Куљбакин, редовни професор Филозофског факултета у Београду.¹⁴ У годишњем извештају Православног богословског факултета Ректорату Универзитета за школску 1924 / 25. годину наводи се да је за Црквенословенски језик ангажован хонорарни наставник др Сјепапан Куљбакин, редовни професор Филозофског факултета.¹⁵ На том месту Куљбакин, научник широке филолошко-славистичке орјентације, члан Руске Академије наука и Српске Краљевске Академије,¹⁶ остаје 2 школске године (1924 / 25. и 1925 / 26.). Наиме, у годишњем извештају Ректорату Универзитета, који треба да садржи податке о променама наставника, не наводи се име ниједног новог наставника.¹⁷

На седници одржаној почетком зимског семестра школске 1926 / 27. године Декан саопштава да је у договору са наставницима предложио за хонорарног наставника за црквенословенски језик Миливоја Башића, професора у пензији, пошто је дотадашњи професор за тај предмет, др Стјепан Куљбакин, дао оставку.¹⁸ Миливоје Башић је у Београду завршио Историјско-филолошки одсек Велике школе, био је професор, бавио се проучавањем старе српске књижевности, преводио је са српскословенског средњовековне српске биографије, био је члан лексикографског одека Српске Краљевске Академије.¹⁹

Миливоје Башић је на Православном богословском факултету предавао црквенословенски језик једну школску године. Наиме, упокојио се 27. маја 1927. године.²⁰ На Седници одржаној почетком зимског семестра школске 1927 / 28. године Декан саопштава да је упражњено место хонорарног наставника за црквенословенски језик и да би требало поставити на ово место новог хонорарног наставника. Савет решава да се за хонорарног наставника за црквенословенски језик изабере Гавра Јовановић, професор III београдске мушке гимназије,²¹ на чему се предложени кандидат захваљује.²² Међутим, Универзитетска управа није потврдила избор Гавре Јовановића за хонорарног наставника црквенословенског језика на Православном богословском факултету с примедбом да би требало на ово место изабрати млађег наставника. Стога Савет овлашћује Декана да нађе погодну личност за предавача црквенословенског језика.²³

¹⁴ АПБФ, Записник Седнице факултетског Савета од 30. јуна 1924., књ. I, стр. 191.

¹⁵ П. Пузовић, *Годишњи извештаји Православној бојословској факултету Ректорату Универзитета од 1920. до 1940.* У: Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати, / Приредио Б. Шијаковић, књ. 2, Београд 2007, стр. 79. У овоме раду аутор је, омашком, написао др Сретен Куљбакин.

¹⁶ О њему види новије радове, нпр. : Р. Јовићевић, *Дојринос Стјепана Куљбакина српској палеославистици*. У: Руска емиграција у српској култури XX века /приредили М. Сибиновић, М. Межински, А. Арсењев, Београд: Филолошки факултет 1994, књ. 1, стр. 220–225; К. Кончаревић, *Пред делом Стејана Михаиловића Куљбакина*. У: Д. Дамљановић, К. Кончаревић, *Настава и методика наставе руској језика у Србији у XIX и XX век : прилози за историју*, Београд 2010, стр. 106–114.

¹⁷ П. Пузовић, *Годишњи извештаји Православној бојословској факултету Ректорату Универзитета од 1920. до 1940.*, стр. 80.

¹⁸ АПБФ, Записник Седнице факултетског савета од 4. новембра 1926., књ. I, стр. 265.

¹⁹ Кратку биографију и литературу о њему в. : *Српски биографски речник*, I, Нови Сад 2004, стр. 454.

²⁰ *Српски биографски речник*, I, Нови Сад 2004, стр. 454.

²¹ АПБФ, Записник Седнице факултетског Савета од 8. октобра 1927., књ. I, стр. 283.

²² АПБФ, Записник Седнице факултетског Савета од 17. октобра 1927., књ. I, стр. 286.

²³ АПБФ, Записник Седнице факултетског Савета од 24. октобра 1927., књ. I.

Како је у то време Радован Кошутић, хонорарни наставник за руски језик, дао оставку, Декан предлаже да Савет изабере новог наставника за руски језик, а тако исто и за црквенословенски језик. Професор Димитрије Димитријевић предлаже Савету да се за хонорарног наставника како руског, тако и црквенословенског језика, изабере др Димитрије Ђуровић, бивши доцент Петроградског универзитета, лектор Скопског универзитета а тренутно професор Државне трговачке академије у Београду. Савет усваја предлог и бира др Димитрија Ђуровића²⁴ за хонорарног наставника руског и црквенословенског језика.²⁵ Већ следеће године (јуна 1928.) Д. Ђуровић се обраћа савету са молбом да буде постављен за контрактуалног хонорарног наставника са месечном платом, а он би дао оставку на место професора у Државној трговачкој академији, да би се могао посветити научном раду само на Богословском факултету.²⁶ Очигледно је да је на Д. Ђуровић на Православном богословском факултету за тако кратко време оставио добар утисак, па је Савет решио да усвоји његову молбу и да се од Универзитетске управе тражи ово одобрење. Међутим, Универзитетска управа није прихватила избор др Димитрија Ђуровића за контрактуалног професора.²⁷ Димитрије Ђуровић је као предавач на Православном богословском факултету остао до краја школске 1932 / 33. године. Наиме, у годишњем извештају Православног богословског факултета Ректорату за школску 1933 / 34. годину стоји да је Димитрије Ђуровић поднео оставку.²⁸

Следећи предавач црквенословенског језика на Православном богословском факултету јесте Петар Ђорђић.²⁹ После оставке Д. Ђуровића и сазнања да је Универзитетска управа резервисала за Богословски факултет једно доцентско место, а има изгледа да се још једно доцентско место на Факултету упразни, Савет решава да се распише стечај за катедру упоредног богословља и за катедру помоћне науке Св. писма а за предмете црквенословенски језик са руским језиком.³⁰ За референте за доцентуру за црквенословенски и руски језик Савет бира Ст. Куљбакина и А. Белића.³¹ После читања њиховога реферата на седници Савета одржаној 29. новембра 1933. године, за доцента на Богословском факултету при катедри Језици и остале помоћне науке Светог писма а за предмете *црквенословенски и руски језик* изабран је Петар Ђорђић, суплент гимназије и асистент словенског семинара на Филозофском факултету у Београду. Указом краља Југославије Александра I од 14. јануара 1934. године Петар Ђорђић је постављен за доцента Богословског факултета Универзитета у Београду.

²⁴ Види најновији рад о Д. Ђуровићу, са старијом библиографијом: К. Кончаревић, *Заборављени прејалац међурајине славистичке др Димитрије Ђуровић (1882–1945)*. У: Д. Дамљановић, К. Кончаревић, *Насиња и митодика насипаве руској језика у Србији*, стр. 115–135.

²⁵ АПБФ, Записник Седнице факултетског Савета од 1. новембра 1927., књ. I.

²⁶ АПБФ, Записник Седнице факултетског Савета од 30. јуна 1928., књ. I, стр. 308.

²⁷ АПБФ, Записник Седнице факултетског Савета од 16. октобра 1928., књ. I

²⁸ П. Пузовић, *Годишњи извештаји Православној богословској факултету Ректорату Универзитета од 1920. до 1940.*, стр. 87.

²⁹ Новији рад о П. Ђорђићу, са старијом библиографијом: З. Ранковић, *Петар Ђорђић и његов допринос на савремени богословски језик у Срба*. У: Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати / Приредио Б. Шијаковић, књ. 3, Београд 2008, стр. 190–194.

³⁰ АПБФ, Записник Седнице факултетског Савета од 4. маја 1933., књ. II, стр. 149.

³¹ АПБФ, Записник Седнице факултетског Савета од 1. јуна 1933., књ. II, стр. 153.

Младог доцента Свети архијерејски синод именује за управника интерната студената Теолошког факултета, и он на ту дужност ступа 1. фебруара 1935. године.³² На предлог професора Д. Анастасијевића, почетком 1939. године обновљен је избор, због истека 5 година од избора, доценту П. Ђорђевићу. Већ наредне године, на основу расписаног стечаја, П. Ђорђевић пријавио се за ванредног професора на Богословском факултету при катедри Језици и остале помоћне науке Светог писма а за предмете *црквенословенски* и *руски језик*. И овога пута, као и приликом избора за доцента, реферат је писао А. Белић. Пошто је анализирао 49 библиографских јединица, од којих је 34 настало између два избора, А. Белић констатује да је „г-дин др П. Ђорђевић озбиљан и темељан истраживач...са погледима који у потпуности одговарају значају и домаћају предмета о којима говори“, додајући да је Ђорђевић поникао „у познатој научној школи Краковских слависта Розвадовског, Њича, Лоса и Л. Сплавинског“. О томе пак како и колико се усавршавао наводи сам Ђорђевић: „После завршених Универзитетских студија готово сваки летњи распуст провео сам у иностранству, усавршавајући се у језицима и радећи у библиотекама. Тако сам био у Прагу, Братислави, Поткарпатској Русији, Варшави, Лавову, Софији, Атини, Светој Гори, Букурешту и Цариграду“. ³³ Његово усавршавање у језицима, узгред буди речено, довело је до тога да, како стоји у Службеничком листу, зна потпуно: пољски, малоруски (украјински), словачки, бугарски а служи се свим осталим словенским језицима, поред немачког, француског и италијанског.³⁴ На основу реферата о научним радовима Петра Ђорђевића који су поднели А. Белић и Д. Анастасијевић, Савет бира Петра Ђорђевића за ванредног професора за *црквенословенски* и *руски језик*,³⁵ а Универзитет га, одлуком од 1. августа 1940. године, поставља за ванредног професора.³⁶ Ратне године проживео је у Београду. У Службеничком листу стоји да је јуна 1942. године додељен на рад у Народној библиотеци.³⁷ Већ 6. јула исте године Петар Ђорђевић јавља се на расписани стечај за редовне и ванредне професоре Богословског факултета на катедри Помоћне науке Светог писма.³⁸ На основу писмених реферата Л. Мирковића и Р. Грујића, за ванредног професора за предмете *црквенословенски* и *руски језик* изабран је Петар Ђорђевић.³⁹ На месту предавача црквенословенског језика Петар Ђорђевић остаје до краја Другог светског рата, с малим прекидима због болести. Том приликом, док је био на боловању, у својству предавача мења га Лазар Мирковић,⁴⁰ а у својству испитивача Лазар Мирковић⁴¹ или испитна комисија, једном у саставу Л. Мирковић

³² Ч. Драшковић, *Четиридесет година Богословског факултета у Београду*.- Богословље, V (XX), Београд 1961, 1–2, 18.

³³ АПБФ, Професорски досије П. Ђорђевића, Опис живота (уз пријаву на конкурс), 15. јуни 1940.

³⁴ АПБФ, Професорски досије П. Ђорђевића, Службенички лист.

³⁵ АПБФ, Записник Седнице факултетског Савета одржане 27. јуна 1940., књ. III, бр. 76.

³⁶ АПБФ, Професорски досије П. Ђорђевића, Службенички лист.

³⁷ АПБФ, Професорски досије П. Ђорђевића, Службенички лист.

³⁸ АПБФ, Записник Седнице Матице православног Теолошког факултета одржане 11. јула 1942., књ. III, бр. 40.

³⁹ АПБФ, Записник седнице Матице православног Теолошког факултета одржане 23. јула 1942., књ. III, бр. 76.

⁴⁰ АПБФ, Записник Седнице факултетског Савета од 5. новембра 1936., књ. II.

⁴¹ АПБФ, Записник Седнице факултетског Савета од 1. октобра 1936., књ. II.

и Радослав Грујић,⁴² другом приликом у саставу Мирковић и Гранић,⁴³ или, касније, у саставу Л. Мирковић – М. Ердељан.⁴⁴

Савет Православног богословског факултета, увиђајући значај црквенословенског језика за богословље и свеукупан живот лаоса у црквеној заједници, изабирао је за предаваче црквенословенскога језика најеминентније филологе датог времена. Јер, како од познавања материје која се предаје и изучава, тако и од личности самог предавача, његове преданости и способности, зависи заинтересованост за изучавање, али и усвајање црквенословенског језика. Имена предавача тога језика на Православном богословском факултету, која су овде наведена, сведоче да је квалитет предавања био на завидном нивоу.

⁴² АПБФ, Записник Седнице Матице православног Теолошког факултета одржане 5. октобра 1942., књ. III, бр. 97.

⁴³ АПБФ, Записник Седнице Матице православног Теолошког факултета одржане 20. октобра 1942., књ. III, бр. 103.

⁴⁴ АПБФ, Записник Седнице факултетског Савета одржане 11. новембра 1943., књ. III, бр. 147.